

ธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา: ความสัมพันธ์ทางศาสนาและการเมืองระหว่างไทยกับกัมพูชา

Dhammayutika Nikaya (Sect) in Cambodia: Religious and Political Relations between Thailand and Cambodia

พระปลัดระพิน พุทธิสาโร *

พิเชฐ ทั้งโต **

ธัชวรรธน์ หนูแก้ว ***

บทคัดย่อ

ธรรมยุติกนิกายมีอิทธิพลในสังคมกัมพูชา โดยมีฐานเกิดขึ้นและการส่งต่อจากสยาม ในช่วงที่สยามมีอิทธิพลเหนือราชสำนักกัมพูชา ในทางการเมืองมีการคัดเลือกและส่งกษัตริย์ ที่นิยมสยามไปเป็นผู้ปกครอง ในทางศาสนาได้มีการส่งผ่านพระพุทธศาสนาโดยที่มีฐานเกิดจากสยาม ด้วยฐานคิดว่าความทันสมัย (Modernization) ของสยามมีส่วนสำคัญจากธรรมยุติกนิกาย การรับธรรมยุติกของกัมพูชา จึงมีเป้าประสงค์ต่อความทันสมัยนั้นที่มาพร้อม กับอิทธิพลทางการเมืองจากสยามด้วย จนกระทั่งฝรั่งเศสเมื่อเข้ามาปกครองกัมพูชาในฐานะ อาณาจักร ได้จัดตั้งสถาบันพุทธศาสนาบัณฑิต (Buddhist Institute) เพื่อป้องกันอิทธิพล ทางการเมืองของสยามที่ผ่านมาพร้อมกับศาสนา บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา พัฒนาการของพระพุทธศาสนาโดยธรรมยุติกนิกายในประเทศกัมพูชา ตั้งแต่อดีตกระทั่ง ปัจจุบัน โดยการศึกษาวิเคราะห์จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คำสำคัญ: ธรรมยุติกนิกาย, กัมพูชา, ศาสนา และการเมือง

Abstract

The Influence of Dhammayutikanikaya (Sect) in the Cambodian society has arisen and connected to Siam during the Siamese influence over the Cambodian court. Politically the selection and sending of the pro-Siamese

* คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหावิชาลัย

** คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหावิชาลัย

*** มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

ruler for ruling is carried out by Siam. Religiously Siam based Theravada Buddhism regarding modernization is Dhammayutanikaya. The acceptance of this sect was intent on that modernization that comes along with Siamese Political influence until French Colonial time France established Buddhist institute with the objective of preventing Thai political influence from interference. This article aims at studying the development of Dhammayutikanikaya in Cambodia from the past til now by means of related documents and research works.

Keywords: Dhammayut Sect, Cambodia, Religion and Political

บทนำ

ความขัดแย้งทางการเมืองและศาสนา เกิดขึ้นในวงกว้างโดยมีนัยเกาเกี่ยวกัน ทั้งศาสนาและการเมือง ซึ่งครั้งหนึ่งในกัมพูชา เป็นประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเหมือนประเทศไทย และถูกกล่าวอ้างถึงให้มีการแยกสังฆราชบุคลองโดยมีแบบจากประเทศกัมพูชา ที่มีสังฆราชฝ่ายมหานิกาย และธรรมยุติกนิกาย จึงเกิดคำถามต่อไปว่า “ธรรมยุติกนิกาย” อันมีฐานเกิดจากประเทศไทย มีพัฒนาการทางการเมือง ศาสนา และการนับถืออย่างไร จึงเกิดขึ้นในกัมพูชา หากพิจารณาตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า การนับถือพระพุทธศาสนา นิกายดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้บริบททางการเมือง ประวัติศาสตร์ที่เกาเกี่ยวกันตั้งแต่อดีตกระทั่ง ปัจจุบัน ทั้งผสมผสานกัลยาณเป็นส่วนหนึ่งของสังคมกัมพูชาไปด้วย ดังกรณีเคยเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (Jayavarman VII/ครองราชย์/ค.ศ.1181-1218/พ.ศ.1724-1761) กับแนวคิดในเรื่อง “พุทธราชา-Buddha Raja” กับสถานะกษัตริย์ที่เป็นพระชนกัมพูทธเจ้า (เดวิด แซนเลอร์, 2546: 82) หรือล่วงมาในสมัยพระเจ้าโนรodom สีห努 (Norodom Sihanouk/ค.ศ.1922-2012/พ.ศ.2465-2555) กับแนวคิดในเรื่อง “พุทธสังคมนิยม-Buddhist Socialism” ที่ผสมผสานระหว่างแนวคิดทางการเมืองของระบบสังคมนิยมกับพระพุทธศาสนา (ชุมพล เลิศรัฐกุล, 2536, นกดล ชาติประเสริฐ, 2540) ซึ่งมีความหมายถึง พระพุทธศาสนา กับการเมืองที่เกื้อหนุนกันและกัน กัมพูชาในฐานะรัฐบาลที่เคยเป็นที่รู้จักกันในประวัติศาสตร์ไทย คืออาณาจักรขอมโบราณที่เคยมีอิทธิพลเหนือแผ่นดินไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม เป็นเจ้าของแหล่งวัฒนธรรมแห่งนี้ในภูมิภาคนี้ กาลเวลาผันเปลี่ยนได้ ทำให้สถานะทางการเมืองเข้มแข็ง อ่อนแอก จากรัฐใหญ่กล้ายเป็นรัฐเล็ก และได้ส่งผ่านอิทธิพล ทางพระพุทธศาสนามาหลายน ทร์ หรือกราบทในแบบกัมพูชา และคืนกลับในฐานะประเทศที่ได้รับ อิทธิพลทางพระพุทธศาสนาจากประเทศซิดข้างอย่างเวียดนาม หรือไทยในช่วงสมัยหลัง

โดยเฉพาะธรรมยุติกนิกายที่มีจุดกำเนิดจากประเทศไทย และเข้ามา มีอิทธิพลในกัมพูชาพร้อมกับอิทธิพลทางการเมืองราชสำนักสยามที่สมรสานผ่านฐานะ “องค์ประกันแห่งบางกอก” หรือการทำให้เป็นสยาม (Siamization) ที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนั้น ธรรมยุติกนิกายจึงเป็นกลไกทางการเมืองของรัฐแบบราชอาชีปไตยระหว่างรัฐสยามกับเขมร ระหว่างผู้รังเศสเจ้าอาณานิคม (ค.ศ. 1863-1953/2405-2496, David Chandler, 2015) กับการป้องกันรัฐผ่านมิติทางศาสนา ซึ่งเคยเกิดขึ้นมาแล้วในอดีต ซึ่งในบทความนี้จะได้นำเสนอถึงประวัติ พัฒนาการของธรรมยุติกนิกาย และการมีส่วนร่วมทางการเมืองในมิติของศาสนาและการเมืองอันเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสยามกับกัมพูชาในแต่ละช่วงเวลา

ภาพประกอบ 1 สมเด็จพระลังкорราชาปาน

ผู้นำพระพุทธศาสนาแบบธรรมยุติกนิกายเข้าสู่กัมพูชา

ที่มาภาพ : <http://i0.wp.com/www.cambosastr.org/wp-content/uploads/2010/09/Dhammatyakaya-in-Cambodia.jpg>. เมื่อ 20 มกราคม 2560

สยามกับธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา

การปฏิรูปพุทธศาสนาโดยแยกเป็น “มหานิกาย” และ “ธรรมยุติกนิกาย” เกี่ยวข้องกับการเมือง เรื่องขึ้นครองราชย์ระหว่าง ร.3 กับ ร.4 ที่เกิดขึ้นโดยวิรญาณภิกุ (พ.ศ. 2367-2394/ค.ศ. 1824-1851) ที่ควรได้สิทธิในการสืบสันติวงศ์เป็นรัชกาลที่ 3 แต่ด้วยเหตุผล

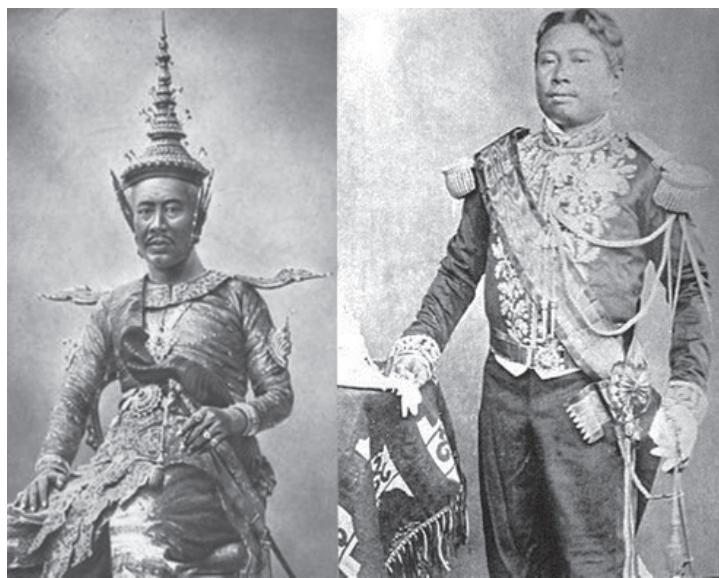
ในทางการเมือง การบัวจึงเป็นประหนึ่งลักษณะทางการเมือง ในระหว่างที่บัว “วชิรญาณภิกขุ” ได้ก่อตั้งธรรมยุติกนิกายขึ้น ภายใต้การดูแลสนับสนุนโดยพระองค์ท่าน ตลอดระยะเวลา 27 ปี (พระไฟศาล วิสาโล, 2552: 28) กระทั่งได้ลาสิกขากล่าวอุณากรของราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินเป็นรัชกาลที่ 4 ในนาม “พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” (พ.ศ.2394-2411/ค.ศ.1851-1868) (พระอธิการเกียรติศักดิ์ กิตติเมโร, 2553: 91) พร้อมกับความเจริญเติบโตของคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ผ่านการสนับสนุนในทางตรงในฐานะผู้ก่อตั้งขณะเป็นพระภิกขุ และในฐานะกษัตริย์ที่ต้องให้การอุปถัมภ์สนับสนุนศาสนาในฐานะ “อุปถัมภก” โดยเฉพาะธรรมยุต ที่พระองค์ตั้งขึ้น ธรรมยุตที่เกิดขึ้นในสังคมไทย จึงเป็นเหมือนคณะปฏิรูปกิจการพระศาสนาที่มีความก้าวหน้าในเชิงกายภาพผ่านการจัดการศึกษา อาทิ การพิมพ์คัมภีร์เทคโนโลยีการจัดพิมพ์หนังสือ ตำรา ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาผ่านเทคโนโลยีการพิมพ์สมัยใหม่ ซึ่งไม่เคยปรากฏในสยามประเทศมาก่อน ภาพความเจริญทันสมัยที่มาพร้อมกับพระพุทธศาสนา จึงปรากฏในสังคมไทยในช่วงนี้ นัยหนึ่งจึงเป็นเหมือนความก้าวหน้า และเป็นจุดเริ่มต้นของการเมืองระหว่างนิกาย เนื่องจากนิกายที่ตั้งใหม่ถูกให้ความสำคัญจากรัฐในระบบราชอาชีปไตยมากกว่า แต่นัยยะที่สำคัญธรรมยุติกนิกายคือความก้าวหน้าและพัฒนาไปพร้อมกับความเป็นรัฐไทยภายใต้การสนับสนุนของสถาบันกษัตริย์

จากนั้นธรรมยุติกนิกายของสยามถูกส่งออกไปยังกัมพูชา นัยหนึ่ง เพราะความต้องการทำให้ทันสมัย (Modernization) ทั้งความเป็นวิทยาศาสตร์ ความก้าวหน้าแบบตะวันตกที่เคยปรากฏและนับเป็นพัฒนาการในสังคมสยาม จึงถูกซื้อเชิญจาก “องค์ด้วง” หรือพระบาทสมเด็จพระนโรดม หริรักษ์รามาธิบดี (นักองค์ด้วง/พ.ศ.2339-2403/ค.ศ.1796-1860) กษัตริย์ที่เคยใช้ชีวิตอยู่ในประเทศไทย 27 ปี และมีความสนใจสอน ที่เคยสอนนารромกับ “วชิรญาณภิกขุ” ปอยครั้งขณะทรงผนวชอยู่ด้วยกัน (Manich Jumsai, 1987: 84) ทั้งยังให้อรส นักองค์สีสวัสดิ์ (พ.ศ.2383-2470/ค.ศ.1840-1927 ครองราชย์ พ.ศ.2447-2470/ค.ศ.1904-1927) บัวเป็นพระภิกขุในคณะธรรมยุติกนิกายที่วัดบวรนิเวศ 1 พระยา เมื่อประมาณ พ.ศ.2407/1864 ขณะมีพระชนมายุ 24 พระยา ดังปรากฏหลักฐานจากบันทึกของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เกี่ยวราชสำนักกัมพูชา กับการบัวในคณะธรรมยุติที่ว่า “...สมเด็จพระหริรักษ์รามาธิบดี (นักองค์ด้วง) พระองค์ศรีวัตถा สมเด็จพระนโรดมพระมหาบริรักษ์ (นักองค์ราชาวดี) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าทั้งสามพระองค์รับราชการอยู่ในราชสำนักไทย รัชกาลที่ 4 ทรงชุบเลี้ยงและทำนุบำรุง เช่นพระราชนรุตบุญธรรม ทั้ง 3 พระองค์ เมื่อพระชันษาครบอุปสมบท ทรงผนวชให้ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม อย่างเจ้ายในพระราชวงศ์แล้วไปอยู่วัดบวรนิเวศ...” (สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. 2514: 30-31) ดังนั้นการส่งต่ออิทธิพลของราชสำนักสยามสู่ราชสำนักกัมพูชา จึงเป็นสิ่งที่ง่ายโดยเป็นการส่ง

ผ่านความคุ้นชินในฐานะองค์ประกันของกรุงเทพ ที่เคยมีปฏิสัมพันธ์อันดีต่อกันในอดีต และได้รับการสนับสนุน “มรดกพ่อ” ดังนั้น การเข้าไปของธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา จึงมีนัยยะของชนบุคคลองที่เชื่อมระหว่างราชสำนักและราชสำนัก โดยมีเจตนาหวังผลเพื่อ ยกระดับการศึกษาของคณะสงฆ์ภายในกัมพูชา แต่ในส่วนของรัฐสยามเองนัยหนึ่งเป็นการ ส่งออกอิทธิพลทางการเมืองระหว่างประเทศราชผ่านวัฒนธรรมทางศาสนาในส่วนของคณะ ธรรมยุต ดังปรากฏหลักฐานว่า

“...ธรรมยุติกนิกาย เป็นพุทธศาสนาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งขึ้นเมื่อพระองค์ยังทรงผนวชในรัชกาลที่ 3 ต่อมาสมเด็จพระหริรักษ์รามา อิศราธิบดี (พระองค์ด้วง) ได้ขอพระราชทานธรรมยุติกนิกายไปเผยแพร่พระพุทธศาสนา ในประเทศไทย กัมพูชา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ พระอมรภิรักษิต (เกิด) และพระมหาปาน (ต่อมาได้เป็นสมเด็จพระสุคนธาราธิบดี พระสังฆราชฝ่ายธรรมยุติ)...” (ศานติ ภัดดีคำ, 2555: 3-19)

ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับกัมพูชา จึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ ที่มีมิติทางการเมืองผ่านราชสำนักและศาสนาเป็นส่วนสำคัญ รวมทั้งการปกป้องผลประโยชน์ ของสยาม ภายใต้การสนับสนุนฝ่ายนำในกัมพูชาที่เอื้อประโยชน์และสนับสนุนรัฐสยาม ดังกรณีรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อนักองค์ด้วงมีพระชนมายุ 43 พรรษา หลังจากที่ทรงพำนักอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลา 27 ปี จึงเดินทางกลับเขมรพร้อมกับกองทัพ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี/Bodindecha, พ.ศ.2320-2392/ค.ศ.1777–1849) เพื่อรับกับภูวนที่กำลังแฝ่วิ่งจากเข้าสู่เขมรในช่วงนั้น โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการว่า “หากเขมรสบเรียบร้อยเมื่อใดให้อภิเบกพระองค์ด้วงขึ้น ครองเขมร” เมื่อกองทัพของเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) สามารถจัดการเหตุการณ์ ในเขมรเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงมีการอภิเบกนักองค์ด้วงขึ้นครองราชย์สมบัติที่เขมร เมื่อ พระชนมายุ 51 พรรษา มีพระนามว่า “สมเด็จพระหริรักษ์รามาอิศราธิบดี” ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.2390/1847 สมเด็จพระหริรักษ์รามาธิบดี เสด็จสรวงคตเมื่อวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ.2403/1860 ที่กรุงอุดง โดยสรุปความสัมพันธ์ระหว่างรัฐจึงเป็นความสัมพันธ์ภายใต้ อำนาจทางทหารและการเมืองเหนืออำนาจเจ้าสูตรที่น้อยกว่า รวมไปถึงปฏิสัมพันธ์ทางศาสนาที่เกิด ขึ้นในภายหลังการปกป้องของกษัตริย์ที่สนับสนุนโดยสยาม

ภาพประกอบ 2 นักองค์ราชาวดี หรือที่ต่อมาครองราชย์เป็น พระบาทสมเด็จพระนโรดม พระมหาบริรักษ์ (Norodom/พ.ศ.2403-2447/ค.ศ.1860-1904) และนักองค์ลีสิวัตถี หรือครองราชย์ ในนาม พระบาทสมเด็จพระนโรดม ลีสิวัตถี (Sisowath/พ.ศ. 2447-2470/ค.ศ.1904-1927) ที่มีประวัติว่าเบย์เคลบวชเป็นพระภิกษุในคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ทรงผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม อย่างเจ้าในนายราชวงศ์ แล้วไปพำนักอยู่ที่วัดบวรนิเวศ ในช่วงที่นำกรรFTERการอยู่ในกรุงเทพฯ
(สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2514: 30-31)

แรงจูงใจในการนำธรรมยุติกนิกายไปยังกัมพูชา

ความทันสมัยในสยาม เป็นปรากฏการณ์ที่ชนชั้นนำของกัมพูชาเคยเห็น และประสบด้วยตนเอง การส่ง การรับ “ธรรมยุติกนิกาย” ไปสู่กัมพูชา จึงเป็นประหนึ่งความคาดหวัง ต่อความ “ก้าวหน้า” หรือกระบวนการทำให้หันสมัยนั้น “ธรรมยุติกนิกาย” จึงเป็นความสำเร็จ ที่เคยปรากฏในสยาม ทั้งนักองค์ด้วย ผู้กลับมาเป็นกษัตริย์ในกัมพูชา ก็เคยประสบด้วยพระองค์ เอง ในฐานะ “องค์ประกันแห่งบางกอก” เป็นเวลา 27 ปีในแผ่นดินสยาม ทั้งเคยได้บวชและใช้ธรรมเนียม วิถีปฏิบัติอย่างธรรมยุต จึงง่ายต่อการนำพุทธศาสนาเข้าไปปฏิบัติในราชสำนัก กัมพูชา หากพิจารณาถึงข้อเท็จจริงพบว่าธรรมยุติกนิกายในประเทศไทยเกิดขึ้นด้วยเงื่อนไข ทางการเมือง ราชบัลลังค์ การสร้าง “นวัตกรรม” ทางศาสนาที่ชื่อว่า “ธรรมยุติกนิกาย” นัยหนึ่งเป็นการต่อสู้ในเชิงสัญลักษณ์ของ “ยุวகษัตริย์” ที่เรียกว่า “บัลลังค์” และในความ “ไร้” จึงเป็นที่มาของการแสดงออกผ่านมิติทางศาสนาที่ “วิชรญาณภิกษุ” ได้บวชอยู่ในขณะนั้น การเจริญเติบโตของธรรมยุติกนิกายจึงเป็นภาคจำ และแบบที่ควรเอาอย่าง ออาทิ การปรับปรุง ข้อวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ให้สอดคล้องตามพระธรรมวินัยและพุทธวัจนะ พะพุทธศาสนา เป็นแบบเหตุผลนิยมมากขึ้น อันเป็นไปตามหลักเหตุผลและตีความแบบประจักษ์นิยมตาม

ตะวันตก รวมไปถึงการใช้เทคโนโลยีการพิมพ์ ตั้งประภูมิเป็นความรุ่งเรืองสุดในการจัดพิมพ์ผลงานนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชรัญญาโภร (พ.ศ.2403-2464/1860-1921) ที่ทรงเป็นประมุขสงฆ์สังฆราช (พ.ศ.2453-2464/1910-1921) และคณะธรรมยุติกนิกาย หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี โท เอก และตำราอธิบายพระธรรมวินัยรวมกว่า 20 เล่ม รวมทั้งพระธรรมเทศนากว่า 80 เรื่อง คำอธิบายพระสูตร 25 เรื่อง และพระโอวาทธรรมคดี 70 เรื่อง ปัจจัยเหล่านี้ทำให้อิทธิพลทางความคิดของพระองค์ ในนามธรรมยุติกนิกาย (พระไพศาล วิสาโล, 2552: 30-31) ได้แพร่กระจายไปในวงกว้าง และนับเป็นพัฒนาการของพระพุทธศาสนา แบบธรรมยุติกนิกาย ซึ่งได้รับการสนับสนุนจนแพร่กระจายไปในวงกว้าง รวมทั้งได้รับการสนับสนุนจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (Chulalongkorn/ พ.ศ.2396-2453/ ค.ศ.1853-1910) ซึ่งเป็นพระเชษฐาอิรากอย่างเต็มพระองค์ และจัดเป็นความทันสมัยที่พระพุทธศาสนาอย่างไทยมี เมื่อกัมพูชาโดยชนชั้นนำประสงค์ เช่นเดียวกับสยาม ที่เห็นพัฒนาการในแต่ละช่วงเวลาอย่างจัดเจน ประสงค์นำเข้าธรรมยุติกนิกายจึงเกิดขึ้นพร้อมกับอิทธิพลของราชสำนักสยามที่มีต่อราชสำนักกัมพูชาและอิทธิพลทางศาสนาไปในคราวเดียวกัน แม้ผลที่คาดหวังกับความเป็นจริงจะไม่ได้เป็นทางทิศทางเดียวกันก็ตาม “แนวคิดการที่จะทำให้ทันสมัยผ่านศาสนาไม่ประสบผลสำเร็จในกัมพูชา” (เดวิด แซนเลอร์, 2546)

การเข้ามาของธรรมยุติกนิกายและผลต่อสังคมกัมพูชา

ธรรมยุติกนิกายเป็นพุทธศาสนาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้น เมื่อพระองค์ยังทรงผนวชในรัชกาลที่ 3 ต่อมาในปี ค.ศ.1864/2407 สมเด็จพระหริรักษ์rama อิศราธิบดี (พระองค์ด้วง) ที่เคยใช้ชีวิตในกรุงเทพ พร้อมให้ราชโởรสนักองค์สีสุวัตถี บวชที่วัดบวรนิเวศ 1 พระยา เมื่อกลับไปปักครองบ้านเมืองเขมร จึงได้ขอพระราชทานธรรมยุติกนิกายไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระอุปารักษิกิต (เกิด) พระมหาปาน ปัญญาสีโล ซึ่งต่อมาได้เป็นสมเด็จพระสุคนธาราธิบดี ดำรงตำแหน่งเป็นสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุติรูปแรกในประเทศกัมพูชา (ศานติ ภักดีคำ, 2555: 3-19) พุทธศาสนาแบบธรรมยุติกนิกายจึงเริ่มมีขึ้นในประเทศกัมพูชา ตั้งแต่นั้น

สำหรับสมเด็จพระสังฆราชปาน มีประวัติว่าเกิดที่จังหวัดพระตะบอง เมื่ออายุได้ 12 ปี ได้บวชเป็นสามเณรที่วัดโพธิ์ ตำบลสังแก จังหวัดพระตะบอง คณะมหาnikówแล้วได้เข้ามากรุงเทพ อยู่ที่วัดสระเกศ เป็นเวลา 4 พระยา พร้อมความตัวเป็นศิษย์พระวชิรญาณเถระ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) โปรดให้ศึกษาพระวินัยในสำนักเจ้าคุณพระญาณรักขิต (สุด) เจ้าอธิการวัดบรมนิวาส คณะธรรมยุติกนิกาย จนกระทั่งอายุ 24 ปี ใน

ค.ศ.1849/2393 จึงบัวขะแปลงเป็นพระธรรมยุติกนิกาย โดยมีพระวชิรญาณพระเป็นพระอุปัชฌาย์ พระญาณรักขิต (สุด) เป็นกรรม瓦จารย์ และพระอมราภิรักษิต (เกิด) เป็นอนุสาวนาจารย์มีลักษณะว่า “ปัญญาสีโล” จนกระทั่งเรียนบาลีและสอบได้เป็นเบรียญธรรมในนาม “พระมหาปาน” สมเด็จพระหริรักษ์รามา (พระองค์ดัวง) ขอพระราชทานธรรมยุติกนิกายเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้พระมหาปานพร้อมด้วย พระอมราภิรักษิต (เกิด) และพระสงฆ์ 8 รูป อุบาก 4 คน เดินทางไปสืบศาสนาอย่างกรุงกัมพูชา สมเด็จพระหริรักษ์รามาอิศราธิบดี ทรงนิมนต์พระมหาปานให้จำพรรษาอยู่ที่วัดศาลาคู่ (วัดอร์พิลปี) กรุงอุดงค์มีชัย พระมหาปาน ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระอริยวงศ์ พระวิมลธรรม พระมหาวิมลธรรมตามลำดับ ภายหลังเป็นสมเด็จพระสุคนธาราธิบดี

สมเด็จพระสุคนธาราธิบดี (ปาน) เป็นกวี และประชญ์ ในราชสำนักสมเด็จพระหริรักษ์รามาอิศราธิบดี กับสมเด็จพระนโรดม ผลงานนิพนธ์ของท่านหลายเรื่องทกทดลองมาถึงปัจจุบัน เช่น รากษัตริย์ (พระราชนพวงศาวดารกรุงกัมพูชา) ที่แต่งร่วมกับอกญาสุนธรโวหาร (มูก) และลับก้องอرجอร์วัดแบบเก่า (ลับก้องครวตตแบบجاส) สมเด็จพระสุคนธาราธิบดี (ปาน) สื้นพระชนม์ในปี พ.ศ.2437 พระชนม์ได้ 68 พรรษา ทรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของไทยและสมเด็จพระนโรดม (พระองค์ราชาวดี) ของกัมพูชา

ผลจากการที่คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย (ซึ่งถูกทำให้เชื่อว่าบริสุทธิ์ตามพระธรรมวินัยมากกว่า) จากสยามเข้ามาเผยแพร่ ได้ทำให้พระพุทธศาสนาแพร่ภาพในกัมพูชาเกิดการแบ่งแยกเป็น 2 คณะ โดยคณะสงฆ์เถรวาทเดิมได้เชื่อว่า คณะมหานิกาย เช่นเดียวที่เกิดขึ้นในประเทศไทย คณะธรรมยุตในกัมพูชา มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระราชวงศ์ เช่นเดียวกับที่เป็นในสยาม แต่คณะธรรมยุตในกัมพูชากลับมีส่วนนำความก้าวหน้าเพียงเล็กน้อยมาสู่ชาวกัมพูชา อีกทั้งไม่ได้มีบทบาทในการนำความทันสมัยมาสู่สังคมกัมพูชาดังเช่นที่เป็นในสยาม ในขณะที่มหานิกาย ซึ่งเป็นนิกายดั้งเดิม ซึ่งมีความเคร่งครัดในพระธรรมวินัยน้อยกว่า กลับมีบทบาทที่โดดเด่นกว่า (ธิบดี บัวคำศรี, 2555) ในส่วนคณะสงฆ์ธรรมยุต เมื่อเข้ามาแล้วมีการตั้งโรงเรียนบาลีระดับมัธยมชั้น ๓ กรุงพนมเปญ ใน ค.ศ.1914/2457 ผลคือกระตุ้นให้มีการศึกษาศาสนาในรูปแบบใหม่ อันนำมาซึ่งความแตกแยกของคณะมหานิกายในทศวรรษที่ 19-20 ระหว่างพระสงฆ์ตามแบบเจ้าตัวกับพระสงฆ์หัวสมัยใหม่ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากวิทยาศาสตร์ตะวันตกและนิยมการวิพากษ์วิจารณ์ รวมทั้งการให้มีการทำความเข้าใจคัมภีร์ทางศาสนา ก่อนใหม่ กลุ่มหัวสมัยใหม่ รู้จักกันในภายหลังว่า คณะธรรมยุติกนิกาย ซึ่งก้าวขึ้นมา มีบทบาทในการต่อต้านฝรั่งเศส ร่วมกับปัญญาชนคนรุ่นใหม่ของกัมพูชาด้วย หากเมื่อเทียบกับลาวและกัมพูชาการเผยแพร่นิกายธรรมยุตเข้าไปเพียงภาคอีสาน (สุพัตรา ทองกลม, 2556) และในจำปาศักดิ์เท่านั้น แต่ใน

ภายหลังก็ได้รับการรวมเป็นนิเกยเดียวเป็น “คณะสงฆ์ลาว” (พระศรีรัตนุ สิงห์ประทุม, มณีมัย ทองอยู่, ดารารัตน์ เมตตาธิกานนท์, 2553: 73-96) และหายไปในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองใน ค.ศ.1975/ 2518

ภาพประกอบ 2 เมืองอุดงค์จุดเริ่มต้นของพระพุทธศาสนา
นิกายธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา

ที่มาภาพ: http://allpointseast.com/blog/tour-info/cambodia/cambodia-photographs-some-stunning-images-from-gary-latham/attachment/580510_377971962300236_1822980843_n/

การที่พระสงฆ์กัมพูชา โดยเฉพาะคณะธรรมยุตมีปฏิสัมพันธ์อันดีกับไทย ยังคงไปมา หาสู่และศึกษาพระพุทธศาสนาจากประเทศไทย ฝรั่งเศสเจ้าอาณานิคม (ค.ศ.1863-953/ 2405-2496, David Chandler, 2015) ซึ่งไม่มีนโยบายส่งเสริมการจัดการศึกษาสำหรับพระสงฆ์สามเณร และทรงอิทธิพลที่มาพร้อมกับศาสนาจากไทย จึงได้จัดตั้งสถาบันพุทธศาสนา บัณฑิต (Buddhist Institute) ใน ค.ศ.1930/2473 เพื่อควบคุมการศึกษาของพระสงฆ์ให้อยู่ในขอบเขตที่จะไม่เป็นภัยต่อการปกครอง ดังที่ David Chandler กล่าวว่า “เพื่อลดอิทธิพล ของไทยที่ส่งผ่านเข้ามาทางพระพุทธศาสนา” หรือจากการศึกษาของยัง ซัม (Yang Sam) พบ ว่าความพยายามของฝรั่งเศสในการควบคุมพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ด้วยเหตุผลว่า “(1) อยากมีอำนาจเหนือคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายที่มีสถาบันพระมหาชัตtriy์ให้การสนับสนุน และ ลดอิทธิพลของไทยที่มาพร้อมศาสนาพุทธนิกายนี้ (2) ลดความเชื่อมั่นของประชาชนที่ให้ความเคารพ นับถือคณะสงฆ์มหานิกาย โดยกล่าวหาอาจารย์สว่า (กบฎ) อาจารย์สวาระหว่าง ค.ศ.1865-1867/2408-2410) และอาจารย์พู กอมโบ (ค.ศ.1867/2410) ซึ่งเป็นอดีตพระสงฆ์ว่าเป็นขบถ

ทั้งนี้ เพื่อรักษาความปลอดภัยของเจ้าหน้าที่ผู้รักษาดูแล (Yang Sam, 1990: 124-125) จากราก การณ์ธรรมยุติกนิกายเป็นส่วนหนึ่งของกัมพูชาภายใต้การสนับสนุนและได้รับความนิยมจากราชสำนักและฝ่ายสนับสนุนราชสำนัก การคงอยู่ และบทบาทจึงอยู่ภายใต้การค้ายานของราชสำนักโดยตรงประหนึ่งเป็นมรดกของเจ้าพระเทศาจารย์จากสยาม และเป็นมรดกของบรรพชนที่สืบทอดมาจากการดีด้วยเช่นกัน

ที่	ชื่อ-นามพระสังฆราช	ช่วงเวลา	วัด	อายุ
1	สมเด็จพระมหาสุธรรมาริบดี (ปาน)	1824-1893/2369-2436	ปทุมวดี	68
2	สมเด็จพระมหาสุธรรมาริบดี (เอียน)	1849-1922/2392-2465	ปทุมวดี	73
3	สมเด็จพระมหาสุธรรมาริบดี (สุก)	1861-1943/2404-2485	ปทุมวดี	82
4	สมเด็จพระมหาสุธรรมาริบดี (อุ่ง สะเรย)	1870-1956/2413-2498	ปทุมวดี	85
5	สมเด็จพระมหาสุธรรมาริบดี (ภุล เตส)	1891-197-?	ปทุมวดี	
6	สมเด็จพระมหาสุธรรมาริบดี (เทพ เลือง)	1895?-14 เมษายน 1975	ปทุมวดี	80 ?
7	สมเด็จพระมหาสุธรรมาริบดี (บัว คลี)	1940-/2483- ปัจจุบัน	ปทุมวดี	61

ตารางที่ 1 ลำดับพระสังฆราชในฝ่ายธรรมยุติกนิกายในกัมพูชานับตั้งแต่ก่อตั้งจนกระทั่งปัจจุบัน
ที่มา: พระระพิน ด้วงโลย. (2545) : 141.

พระพุทธศาสนาหายไปจากกัมพูชา

ในการเมืองนับแต่ไทยสูญเสียกัมพูชาในสถานะประเทศราช ไทยก็ไม่ได้หลงเหลืออิทธิพลใดๆ ในกัมพูชาอีก และในส่วนของผู้รักษาดูแลในฐานเจ้าพระยาณานิคมก็มองเห็นว่าการเข้ามาของสยามผ่านศาสนามีนัยยะของแทรกแซง การก่อตั้งพุทธศาสนาบัณฑิต (Buddhist Institute) ขึ้นมาในปี ค.ศ.1930/2473 จึงมีนัยยะของการย้อนแย้งต่อประเด็นทางศาสนาที่สยามใช้เป็นกลและเครื่องมือในการเข้มระหว่างรัฐทางการเมืองกับรัฐศาสนาร่วมกัน

พระพุทธศาสนาโดยรวมและคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายอยู่ภายใต้สถานการณ์ทางการเมืองในกัมพูชาภายหลัง พ.ศ.2500 เป็นการเผชิญหน้ากันด้วยอุดมการณ์ทางการเมือง คอมมิวนิสต์ที่แม้มแต่กษัตริย์อย่างพระเจ้าสีหนุ่ง ก็ได้ใช้แนวคิดผสมผสานทางการเมืองเพื่อปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงของระบบคอมมิวนิสต์ สงครามกลางเมืองในช่วงรัฐบาลนายพล ลอน นอล (Lon Nol, ค.ศ.1975-1989/2518-2532) การเปลี่ยนแปลงแบบพลิกฟ้าครัวแผ่นดิน สถาบันพระพุทธศาสนาถูกยกเลิกไปในสมัยเขมรแดง สมเด็จพระสังฆราชฝ่าย

ธรรมยุติกนิกาย เทพ เสือ มรณะพก่อนกรุงพนมเปญแตกในวันที่ 14 เมษายน 1975/2518 ส่วนสมเด็จ หาว Tata (ค.ศ.1898-1975/2435-2522) มีหลักฐานว่าถูกสังหารมรณะพก ภายหลังการปฏิวัติสำเร็จของพลพรครคอมนิสต์เขมรแดง หลังวันที่ 17 เมษายน 1975/2518 พระสงฆ์ถูกนโยบายทางการเมืองหมวดประเทศ ระหว่าง ค.ศ.1975-1979/2518-2522 ไม่เหลือทั้งธรรมยุตและมหานิกาย จนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยรัฐบาล เชิง สัมริน ซึ่งได้กำหนดแนวทางและนโยบายเกี่ยวกับศาสนาไว้ โดยดำเนินการผ่าน คณะกรรมการที่รัฐบาลจัดขึ้นประจำแต่ละวัด เพื่อให้มาดูแลศาสนาและควบคุมพระสงฆ์ที่ เรียกว่า “สันนิบาตสงฆ์” (Religious Direction Office) มีหน้าที่ในการกำกับดูแลวัดและ พระสงฆ์ และการจัดการภัยในวัดโดยมีการออกกฎหมาย สำหรับปฏิบัติต่อวัด การปฏิบัติทาง พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์และชาวพุทธไว้ อาทิ ผู้จะบวชต้องเคยบวชมาก่อน ค.ศ. 1975/2518 และมีอายุ 50 ปีขึ้นไป บวชแล้วต้องช่วยเผยแพร่อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ในแบบ เชิง สัมริน เสียภาษีพระ 10 เรียล (Riels) เสียภาษีในนามวัด 100 เรียล บุญพิธีต้องแบ่ง รายได้ให้กับรัฐ เป็นต้น (พระระพิน ด้วงลอย, 2545: 52)

จนกระทั่ง ใน ค.ศ.1982/2525 มีการประชุมสงฆ์ครั้งแรก มีข้อมูลเกี่ยวกับพระ รา 2,311 รูป และมีวัดเพียง 1,821 วัด ที่ถูกรื้อฟื้นกลับมาและมีพระภิกษุอยู่อาศัย รัฐได้ขอ ความร่วมมือจากคณะกรรมการสงฆ์ในขณะนั้นว่า (1) ให้พระสงฆ์ให้ความร่วมมือในการเผยแพร่ อุดมการณ์ ทางการเมืองของพระครสุปราชานชน (2) เสนอผลการปฏิวัติแก่ประชาชน (3) สนับสนุนการ ปฏิวัติ ต่อสู้ข้าศึกศัตรู กระตุนให้มีความอดทนต่อการปฏิวัติ เป็นต้น ในส่วนนิกายสงฆ์ ซึ่งแต่ เดิมมี 2 นิกาย คือมหาณิกายและธรรมยุตนั้น และบัดนี้ได้เปลี่ยนไป กล่าวคือรัฐมิให้พระสงฆ์ มีการสังกัดนิกายใด ๆ โดยเป็นความต้องการของประธานสงฆ์เทพ วงศ์ (สมเด็จพระสังฆราช ฝ่ายมหาณิกาย วัดอุณาโลม พนมเปญ) ท่านได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับนิกายของพระพุทธในช่วง นี้ว่า “ในเวลานี้สงฆ์ไม่มีความแตกต่างกันระหว่างสองนิกายมีแต่เพียงคณะกรรมการสงฆ์ชาวพุทธที่ เรียกว่าคณะสงฆ์ของพวกเรา...” (Yang Sam, 1990: 86) หรือจากคำกล่าวของพระอุम สุ่ม (Oum Soum) (Chear Keab, 2000: 18-28) ได้ยืนยันว่าการปกครองคณะสงฆ์ในช่วงแรก ภายใต้รัฐบาล เชิง สัมรินนั้น “คณะกรรมการสงฆ์ของพวกเรามาใช่เมืองมหาณิกาย หรือธรรมยุต แต่เป็นคณะกรรมการสงฆ์ผู้รักชาติ...” (Yang Sam, 1990 : 86) จากสภาพการณ์ดังกล่าวทำให้พระภิกษุที่เคยบวช เป็นพระธรรมยุตเมื่อสักไปแล้ว เมื่อกลับมาบวชจึงได้บวชตามมหาณิกายอันเนื่องด้วยรัฐให้ มีเพียงนิกายเดียว เช่น พระปุต ปน เจ้าอาวาสวัดเกษตรaram จังหวัดเสียมราฐ ซึ่งก่อนปี 1975/2518 ท่านเคยบวชในนิกายธรรมยุติกนิกาย และวัดเกษตรaramแห่งนี้เคยเป็นวัดของคณะ สงฆ์ฝ่ายธรรมยุต โดยมีท่านเป็นเจ้าอาวาส ภายหลังปี 1975/2518 ท่านได้กลับมาบวชตาม คณะสงฆ์มหาณิกาย รัฐอนุญาตให้มีเพียงนิกายเดียว พระปุต ปน จึงกลับมาอยู่วัดเดิม วัดนี้

จึงเป็นวัดมหานิกายในที่สุด แต่คนเสียนราชส่วนใหญ่ยังเรียกชื่อว่าเป็นภาษาปากว่า “วัดธรรมยุต” (พระระพิน ด้วงโลย, 2545: 61)

ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาใหม่ ก้าวย่างต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่

กัมพูชาเผชิญกับสิ่งความกลางเมืองมาอย่างยาวนานนับแต่ แต่เปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศเป็นระบบคอมมิวนิสต์ ใน ค.ศ.1975/2518 และการย่างชิงอำนาจทางการเมือง ทำให้พระพุทธศาสนาได้รับผลกระทบและศูนย์หายไปจากประเทศกัมพูชา คณะกรรมการธรรมยุติกนิกายเกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง กล่าวคือหลังมีการเลือกตั้งสถานการณ์ทางการเมืองภายในนิ่งเพียงพอ กับการเลือกตั้งในปี ค.ศ.1993/2536 หลังจากที่มีสิ่งความกลางเมืองมาอย่างยาวนาน มีการเลือกตั้งตามระบบประชาธิปไตย มีการรื้อฟื้นสถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ หลังจากที่ถูกยกเลิกไปในช่วง ค.ศ.1970-1992/2513-2535 มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบบสาธารณรัฐ (Khmer Republic, 1970-1975) เป็นระบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์แบบเขมรแดง (Democratic Kampuchea/Khmer Rouge, 1975-1979) เขมรแดง สัมริน ภายใต้การสนับสนุนของเวียดนามที่ใช้แนวทางสังคมนิยม (People's Republic of Kampuchea, 1979-1989) ในการปกครองประเทศ สถาบันกษัตริย์หายไป ในส่วนของพระพุทธศาสนา ก็ตกเป็นผู้ถูกกระทำ ในสมัยเขมรแดงคอมมิวนิสต์ พระพุทธศาสนาและพระภิกษุหายไปประเทศกัมพูชา ด้วยเหตุผลในเรื่องของอุดมคติทางการเมือง มาสมัยหลังรัฐบาลเขมรแดง สัมริน พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์อยู่ภายใต้เงื่อนไขของรัฐ มีเพียงนิกายเดียวคือนิกายของรัฐ ที่ต้องสนับสนุนการปฏิวัติของรัฐ ผู้มีอายุ 50 ปี เท่านั้นถึงจะbatchได้ และเคยbatchในช่วงก่อนรัฐบาลเขมรแดง หรืออาจเรียกว่าได้ว่าเป็นนิกายใหญ่ จนกระทั่งมีการเปิดให้batchเสรีในภายหลัง ค.ศ.1992/2535

ตลอดระยะเวลาเกือบ 20 ปี (ค.ศ.1975-1992/2518-2535) คณะกรรมการขึ้นมาใหม่ หายไปจากแผ่นดินกัมพูชา พระสงฆ์ธรรมยุติเดิมก็batch และสังกัดอยู่ในคณะกรรมการหลักในช่วงเวลานี้ ภายหลังสถานการณ์สิ่งความกลางเมือง ประเทศต่างๆ ได้เข้ามามีบทบาทในการยุติสิ่งความกลางเมือง และให้มีการเลือกตั้ง ถอนทหาร จึงได้มีการยกสถาบันกษัตริย์หลังถูกยกเลิกไปตั้งแต่ ค.ศ.1970-1992/2513-2535 พุทธศาสนาถูกยกเลิกไปในสมัยเขมรแดง ค.ศ.1975-1979/2518-2522 สมัยรัฐบาลเขมรแดง สัมริน พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์อยู่ภายใต้เงื่อนไขของรัฐ มีเพียงนิกายเดียวคือนิกาย ที่ต้องสนับสนุนการปฏิวัติของรัฐ ผู้มีอายุ 50 ปี เท่านั้นถึงจะbatchได้ จนกระทั่งมีการเปิดให้batchเสรีในภายหลัง ค.ศ.1992/2535 รวมทั้งมีการนำธรรมยุติกนิกายกลับมาอีกครั้งๆ มีการประกาศตั้งคณะกรรมการขึ้นมาใหม่ ได้มีการbatch พระสงฆ์ที่วัดปทุมวดี โดยสมเด็จพระสังฆราชบัว คลี ได้นิมนต์พระสงฆ์จากประเทศไทย

เข้าร่วมพิธีบวชพระภิกษุสามเณรกัมพูชา ในฝ่ายธรรมยุตที่ได้ตั้นโพธิ์หน้าวัดปทุมวดี ซึ่งแต่เดิมวัดปทุมวดี เป็นวัดของคณะสงฆ์ธรรมยุต เมื่อไม่มีพระธรรมยุตในช่วงปี ค.ศ.1979/2522 รัฐจึงให้พระในฝ่ายมหานิกายเข้าไปอยู่อาศัย ปัจจุบันวัดนี้มีพระภิกษุทั้งสองนิกาย คือในฝ่ายมหานิกาย และธรรมยุต โดยแยกกันอยู่และแยกกันทำสังฆกรรม

ธรรมยุติกนิกายได้ถูกรื้อฟื้นอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่หายไปจากกัมพูชา ตั้งแต่ ค.ศ. 1975/2518 ด้วยความกรุณาของสมเด็จพระนโรดม สีหมุ (Norodom ihanouk, ค.ศ.1922-2012) โดยในปี ค.ศ.1992/2535 พระองค์ได้นิมนต์พระภิกษุบัว คลี พระธรรมยุตที่ยังคงเหลือในขณะที่เขมรแดงเข้าปกครองประเทศและอพยพลี้ภัยไปอยู่ฝรั่งเศส โดยมีประวัติว่าเคยอบรมสั่งสอนพระบาทสมเด็จพระบรมนาถ นโรดม สีหมุนี (Norodom Sihamoni, 1953-) กษัตริย์กัมพูชาพระองค์ปัจจุบันเมื่อครั้งทรงผนวช ให้กลับจากประเทศฝรั่งเศสเพื่อก่อตั้งรื้อฟื้นคณะธรรมยุติกนิกายอีกครั้งในประเทศกัมพูชา โดยมีการจัดबวชกุลบุตรกัมพูชาเพื่อสืบวงศ์เริ่มต้นธรรมยุติกนิกายในกัมพูชาอีกครั้ง โดยนิมนต์พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตจากประเทศไทยไปร่วมในพิธีอุปสมบท เมื่อวันเสาร์ที่ 7 ธันวาคม ค.ศ.1992/2535 พร้อมกันนั้นพระนโรดม สีหมุ กษัตริย์ภายใต้การปกครองหลังการเลือกตั้งได้สถาปนาพระภิกษุบัว คลี ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุติกนิกายในประเทศกัมพูชา แต่นั้นจะกระทำการทั้งปัจจุบัน เอียน ไฮริส (Ian Harris, 2001: 83-84) ได้ให้ข้อมูลว่า สมเด็จพระนโรดม สีหมุทรงโปรดพระภิกษุบัว คลี เนื่องจากท่านเป็นพระสงฆ์ที่เคร่งครัดกว่าพระสงฆ์กัมพูชาทุกอื่นในวัดเขมาราرام (Wat Khemararam) ในประเทศฝรั่งเศสร่วมทั้งพระราชโอรสของสมเด็จพระนโรดม สีหมุ ทรงผนวชและมีพระภิกษุบัว คลี เป็นผู้อบรมสั่งสอน นอกจากเหตุผลนี้ อาจพิจารณาได้ว่าสายสัมพันธ์ของคณะธรรมยุติกับราชสำนักในครั้งอดีตได้รับการอุปถัมภ์ให้ก่อตั้งขึ้นมาในสมัยองค์ด้วย (ค.ศ.1848-1860/2391-2403) ล่าวมาสมัยสมเด็จพระนโรดม สีหมุเอง ความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนัก กลุ่มราชวงศ์และเจ้านายชั้นสูงกับคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติยังมีอยู่ การสถาปนาคณะธรรมยุตของเจ้าสีหมุในการรักษาครรลองบรรพบุรุษไว้ ความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ธรรมยุติกับราชสำนักมิได้จบลงแค่การก่อตั้งคณะธรรมยุตแล้วเท่านั้น จากการศึกษาของเอียน ไฮริส ยังพบว่าคณะสงฆ์ธรรมยุตยังเป็นแหล่งเงินทุนสนับสนุนให้กับพระครุฑุนิเปค (FUNCINPEC: Front uni national pour un Cambodge indépendant, neutre, pacifique et coopératif) ในการเลือกตั้งในปี 1997 โดยที่พระคนี้เป็นพระครุฑุนิเปค ราชสำนักที่มีสมเด็จพระราชนูทิช (Norodom Ranariddh, 1944) พระราชโอรสของสมเด็จพระสีหมุ เป็นหัวหน้าพรรครุค และอีกราชนิกุลที่รักันในระดับหนึ่งว่าคณะสงฆ์ธรรมยุต เป็นฐานการเมืองให้แก่พระครุฑุนิเปค และคณะสงฆ์ที่บวชก่อนปี 1989/2532 ฝ่ายมหานิกายส่วนใหญ่เป็นฐานของการเมืองให้แก่พระครุฑุนิเปค ที่มีฐาน เช่น เป็นหัวหน้าพรรค เป็นต้น

ภาพประกอบ 4 สมเด็จพระลังสรรค์สุคนธาริบดี (บัว คลี)

สมเด็จพระลังสรรค์ผู้นำรัฐธรรมนูญติกนิกายแห่งพระราชอาณาจักรกัมพูชาทรงปัจจุบัน และวัดปทุมวดี
กลางกรุงพนมเปญ ศูนย์กลางการบริหารกิจการพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายในปัจจุบัน
(ที่มาภาพ: กระทรวงการต่างประเทศ <http://m.mfa.go.th>,
เมื่อ 20 มกราคม 2560)

นิกาย	พ.ศ.2512	พ.ศ.2543	พ.ศ.2549	พ.ศ.2552	พ.ศ.2559
วัดมหานิกาย	3,230	3,633	3,980	4,241	4,488
วัดธรรมยุติ	139	98	126	151	174
พระมหานิกาย	62,678	19,412	57,509	53,456	52,824
พระธรรมยุติ	2,384	303	1,319	1,380	4,169

ตารางที่ 2 สถิติพระสงฆ์/วัดธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา

ที่มาข้อมูล: กระทรวงธรรมการและศาสนา กรุงพนมเปญ

Ministry of Cult and Religion, Phnom Penh (เมื่อ 4 พฤศจิกายน 2559). อุเทน วงศ์สติตย์.
(2549). “ธรรมยุติกนิกาย: ศาสนาครดกไทยในกัมพูชา”, หนังสือรวมบทความทางวิชาการจากการประชุม
ทางวิชาการนานาชาติ เรื่อง: มรดกวัฒนธรรม : ไทยกับเพื่อนบ้าน” หอประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร
วันที่ 21-23 มิถุนายน 2549 หน้า 188.

สถิติพระสงฆ์/วัดธรรมยุติกนิกาย ในกัมพูชา				หมายเหตุ
ที่	เขต/จังหวัด	วัด	พระ ภิกษุ/ รูป	
1	กรุงพนมเปญ	6	471	ข้อมูลจากการตรวจราชการ และศึกษา กรุงพนมเปญ มีข้อมูลระหว่าง ค.ศ.2014-2015 มีวัดทั่วทั้งประเทศทั้งในส่วนมหานิกาย/ธรรมยุติจำนวนรวม 4,676 วัด มีพระสงฆ์ทั่งประเทศจำนวนรวม 57,573 รูป โดยมีวัดคณะสงฆ์มหานิกาย จำนวน 4,488 วัด และพระภิกษุสงฆ์ 52,824 รูป
2	กำปงจาม	11	132	
3	ตากេក៉វ	17	420	
4	กันดาล	26	892	
5	វិហារ	1	9	
6	ពូជិត្តវា	7	100	
7	พระសីហនុ	2	13	
8	កំពងម៉ោង	1	6	
9	សៀមរាបីប	6	128	
10	ករោដ្ឋែ	6	23	
11	ព្រះពេទបុង	17	452	
12	កោកកង	5	93	
13	ព្រះវេង	17	383	
14	កំពងចាម	11	132	
15	កំពងម៉ោង	1	6	
16	ប៊ណ្ណាយមេឃីនិមួយ	7	127	
17	កំពងសេបីអ៊ូ	17	376	
18	កំពងរោម	2	27	
19	កំពងតែង	18	379	
รวมทั้งหมด		178	4,169	

ตารางที่ 3 สถิติพระสงฆ์/วัดธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา

ที่มาข้อมูล: กระทรวงธรรมการและศาสนา กรุงพนมเปญ

Ministry of Cult and Religion, Phnom Penh (เมื่อ 4 พฤศจิกายน 2559)

พระราชาคณะสมเด็จพระสังฆราช นิกาย ลະ 1 รูป	
คณะมหานิกาย	สมเด็จพระมหาสุเมธาธิบดี (สังฆราช)
คณะธรรมยุติกนิกาย	สมเด็จพระมหาสุคณธาธิบดี (สังฆราช)
พระราชาคณะชั้นเอก ฝ่ายมหานิกาย 3 รูป ฝ่ายธรรมยุต 2 รูป	
คณะมหานิกาย	(1) พระธรรมลิขิต (2) พระโพธิวงศ์ (3) พระวันรัตน์
คณะธรรมยุติกนิกาย	(1) พระมงคลเทพาจารย์ (2) พระพุฒาจารย์
พระราชาคณะชั้นโท ฝ่ายมหานิกาย 6 รูป ฝ่ายธรรมยุต 3 รูป	
คณะมหานิกาย	(1) พระมหาวิมลธรรม (2) พระพุทธโ祚ชาจารย์ (3) พระธรรมโ祚ชาจารย์ (4) พระโ祚ชาธรรม (5) พระศาสนมนุนี (6) พระมนูโภศล
คณะธรรมยุติกนิกาย	(1) พระมหาพรหมมนุนี (2) พระธรรมอุดม (3) พระอริยกัสสป
พระราชาคณะชั้นตรี มหาనิกาย 6 รูป ฝ่ายธรรมยุติ 4 รูป	
คณะมหานิกาย	(1) พระศิรีสัมมติวงศ์ (2) พระพุทธวงศ์ (3) พระศากยวงศ์ (4) พระอุบาลีวงศ์ (5) พระญาณวงศ์ (6) พระสุเมธวงศ์
คณะธรรมยุติกนิกาย	(1) พระอริยวงศ์ (2) พระญาณรังษี (3) พระธรรมกเว湿วงศ์ (4) พระมหาเวร่องศาจารย์
พระราชาคณะชั้นจัตวา ฝ่ายมหานิกาย 20 รูป ฝ่ายธรรมยุต 16 รูป	
คณะมหานิกาย	(1) พระธรรมวิปัสสนา (2) พระ sama chithram (3) พระญาณโภศล (4) พระสิริสังคมมนุนี (5) พระสิริวิสุทธิ (6) พระธรรมวงศ์ (7) พระญาณสัจวะ (8) พระธรรมสัจวะ (9) พระอินทร์มนุนี (10) พระเทพมนุนี (11) พระวินัยมนุนี (12) พระเทพสัตถนา (13) พระศีลสัจวะ (14) พระคัมภีร์เตร (15) พระอริยมัคคญาณ (16) พระวิภัทญาณ (17) พระบวรสัตถนา (18) พระญาณวิสุทธิวงศ์ (19) พระธรรมวิสุทธิวงศ์ (20) พระปีฎกธรรม
คณะธรรมยุติกนิกาย	(1) พระปัทุมวงศ์ (2) พระธรรมมนุนี (3) พระวชิรเมรา (4) พระอริยมนุนี (5) พระเทพโนเล (6) พระธรรมมัตเกร (7) พระอมราภิรักษิต (8) พระมหาราชาธรรม (9) พระรตนะมนุนี (10) พระธรรมไตรโลกาจารย์ (11) พระธรรมวโรดม (12) พระญาณวิริยะ (13) พระธรรมมนุนี +
ทั้ง 2 นิกาย	พระฐานานุกรมต่างๆ พระปลัด พระวินัยธรรม พระธรรมครรภ์ พระครู พระธรรมกถึก และพระสมุห์ (เป็นฐานานุกรมของพระมนต์สิงห์แต่ละรูปจะ พิจารณาแต่งตั้งเอง)
หมายเหตุ: พระราชาคณะพระมหาปัทริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งโดยการออก พระราชกฤษฎีกา	

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบสมณะศักดิ์และสัծส่วนของพระราชาคณะ
ระหว่างคณะธรรมยุตและมหานิกายในกัมพูชา ที่มา: ชล เอี่ยม. (1994).

องค์การจัดตั้งพระสังฆพุทธศาสนาในประเทศไทย กัมพูชาศูนย์ฯ. 48 (4) : 31-47 (ภาษาเขมร)

สรุป

ธรรมยุติกนิกายมีประวัติเริ่มต้นจากประเทศไทย และถูกส่งต่อไปยังกัมพูชา จากราชสำนักสยาม ทั้งมีอิทธิพลเหนือราชสำนักกัมพูชา จนกระทั่งฝรั่งเศสได้ก่อตั้งพุทธศาสนาบัณฑิต (Buddhist Institute) เพื่อป้องกันอิทธิพลของสยามที่มาพร้อมกับพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะธรรมยุติกนิกาย โดยธรรมยุติกนิกาย นัยหนึ่งเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมืองของราชสำนักสยามกับราชสำนักกัมพูชา โดยใช้ลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมเพื่อแสวงหาความร่วมมือและการใกล้ชิดกับอำนาจทางการเมืองระหว่างรัฐและรัฐบริหารในฐานะประเทศราช ซึ่งธรรมยุติกนิกายก็มีพัฒนาการร่วมกับสังคม การเมือง เศรษฐกิจ กัมพูชามาตลอดสมัย แม้จะหายไปในช่วงเวลาสังคมคลางเมือง และแนวคิดอุดมการณ์ทางการเมืองแบบสุดขั้ว ทำให้ธรรมยุติกนิกายหมดไปจากแผ่นดินกัมพูชา ด้วยเหตุผลทางการเมืองในราชสำนัก และการเมืองโลกที่มีผลต่อการเข้ามากำหนดบทบาททางการเมืองใหม่ พระพุทธศาสนา จึงกลับมาพร้อมกับการเลือกตั้ง และการฟื้นกลับของสถาบันกษัตริย์ที่ต่างฝ่ายต่างเป็นฐานสนับสนุนค้ายันซึ่งกันและกัน ในช่วงหลัง ค.ศ. 1992/2535-ปัจจุบัน พุทธศาสนาได้ถูกริเริ่มฟื้นและเข้ามามีส่วนร่วมกับสังคมกัมพูชาและมีพัฒนาการย่างก้าวเต็บโต ผ่านสถาติพระภิกขุ วัดในส่วนของธรรมยุตได้เพิ่มขึ้น มีสถาบันการศึกษาสำหรับพระสงฆ์ในระดับสูงขึ้นอาทิ พุทธิกวิทยาลัยพระสีหามุนี (Preah Sihamoni Raja Buddhist University) วัดสายไหม กรุงเทพมหานคร รวมไปถึงสิทธิ์ในการบริหาร การปกครองตนเองที่เป็นเอกเทศ กล่าวคือการมีสมเด็จพระสังฆราชทั้ง 2 นิกายที่มีเอกสารที่ในการบริหาร การปกครองภายในตัวเอง จึงทำให้เป็นพัฒนาการและการก้าวย่างของพระพุทธศาสนาในกัมพูชา โดยเฉพาะธรรมยุติกนิกาย มีพลวัฒน์ขับก้าวไปข้างหน้าอย่างที่ปรากฏ นับแต่อดีต จนกระทั่งปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2514). นิราศนครวัต. รนบุรี: รุ่งวัฒนา.
- ชล เอี่ยม. (1994). องค์การจัดตั้งพระสงฆ์พุทธศาสนาในประเทศไทยกัมพูชา. กัมพูชสุริยา.
- 48 (4) : 31-47

(ภาษาเขมร)

ชุมพล เลิศรัฐกາล. (2536). กัมพูชาในการเมืองโลกทบทาทเจ้าสีหุกับสังคมและลัทธิภาพ. กรุงเทพฯ: ចំណុចប័ណ្ណគេង.

เดวิด 皮 แซนด์เลอร์. (2546). ประวัติศาสตร์กัมพูชา. แปลโดย พรพรรณ งาม สำเร็จ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษย์ศาสตร์.

ธิบดี บัวคำศรี. (2555). ประวัติศาสตร์กัมพูชา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

นภดล ชาติประเสริฐ. (2540). เจ้านครомสีหุกับนយบายความเป็นกลางของกัมพูชา. ปทุมธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระเจ้าทิพกรวงศ์. (2505). พระราชพงคาวดการกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 (รัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 4). พระนคร: กรมศิลปากร.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2516). พระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร: คุรุสภา.

พระไพศาลา วิสาโล. (2552). พุทธศาสนาไทยในอนาคต: แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโภมคีมทอง.

พระระพิน ด้วงโลย. (2545). การศึกษาสถานภาพของพระสงฆ์กัมพูชา ระหว่าง ค.ศ. 1975-1979. สารนิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์เอเชีย). บัณฑิต วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์วิโรฒ.

พระอธิการเกียรติศักดิ์ กิตติเมธี. (2553). การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหा�จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระศรีธาตุ สิงห์ประทุม, มนัสวิทย์ ทองอยู่, ดารารัตน์ เมตตาภิการานท์. (2553). “การเปลี่ยนแปลง ทางการเมือง และพระพุทธศาสนาสมัยลังคอมนิยมในลาว”, วารสารลุ่มแม่น้ำโขง. 6 (3) : 73-96 <http://mekongjournal.kku.ac.th/Vol06/Issue03/04.pdf>

พระสุเรียม สุวนันเเตโร (ยนต์). (2553). การศึกษาของคณะสงฆ์ในราชอาณาจักรกัมพูชา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหा�จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศานติ ภักดีคำ, (2555). ความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาระหว่างสยามสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับกรุงกัมพูชา”, วารสารสังขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์ และมนุษย์ศาสตร์, 18 (3): 3-19

- สุพัตรา ทองกลม. (2556). การศึกษาวัดธรรมยุติกนิกายในจังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร. From : http://www.thapra.lib.su.ac.th/objects/thesis/fulltext/thapra/Supattra_Tongklom/Supattra_Tongklom_abstract.pdf
- อุเทน วงศ์สติตย์. (2549). “ธรรมยุติกนิกาย : ศาสนาครูกไทยในกัมพูชา”, หนังสือรวมบทความทางวิชาการจากการประชุมทางวิชาการนานาชาติ เรื่อง: มองกวัฒนธรรม: ไทยกับเพื่อนบ้าน”. หอประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร วันที่ 21-23 มิถุนายน 2549.
- Chear Keab. (January-March, 2000). “Chivapravat Sangkhep Somdhech Mongkolthepachan Oum Sum Sangha Thero-Biography of Somdhech Mongkolthepachan Oum Sum”. Kambujasuriya, 54 (1) : 18-28. (Khmer)
- David Chandler. (2015). Colonial Era – Cambodia Enters the Wider World: 1863 – 1953 Cambodian History Searching for the Truth, July 2009”. NORTH-WESTERN UNIVERSITY SCHOOL OF LAW CENTER FOR INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS AND DOCUMENTATION CENTER OF CAMBODIA. Retrieved November 25, 2015. From : <http://www.cambodiatribunal.org/history/cambodian-history/>
- Ian Harris. (2001). *Buddhist Sangha Grouping in Cambodia*. In Buddhist Studies Review is the semi-annual journal of the UK Association for Buddhist Studies and is sponsored by the Institut de recherche bouddhique Linh-S'on From : <http://www.templenews.org/wp-content/uploads/2011/11/Ian-Harris-Buddhist-Sangha-Groupings-in-Cambodia-BSR-2001.pdf>
- Manich Jumsal. (1987). *History of Thailand and Cambodia From the days of Angkor to the present*, Bangkok: Chalermnit Press.
- Yang Sam. (1987). *Khmer Buddhism and Politics from 1954 to 1984*. A Research Project Publication Support by Inochina Studies Program/Social Science Research Council Khmer Stuideis Institute.
- Yang Sam. (1990). *Buddhism in Cambodia, 1795–1954*. Thesis of Master of arts: Cornel University.

